

שבהם אין דין מעילה, ובין דברים הקדושים. ובכור, אעפ"י שאינו קדוש קדושת-פה, יש בו מעילה כי הרי קדוש הוא מ"מ).

וע"ע: זכר יצחק — ח"א נ,א; עונג יום טוב — לו; אור שמח — מעילה ה,ו; תרומות ד,ב; ובחידושי כאן; קובץ שעורים; קהלות יעקב — ב"ב לו; קדושין סס"י לא; מעילה ה; תורת זרעים — תרומות ט,ד.

(וע"ע ב'שערי ישר' (ג, כג ד"ה אמנם לכאורה). ושם נקט ש'מוכח בהדיא' מהתוס' (בד"ה אבל), שהמקדיש אילן ואח"כ הצמיח פירות, למאן דאמר 'אין מעילה בגידולין', אינם קדושים כל עיקר, שהרי לשיטתם כל שהוא קנוי לרשות הקדש יש בו מעילה, וכיון שסבר 'אין מועלין' ממילא צ"ל דלא קדשי. וכן הוכיח בספר 'מנחת ברוך' (ל).

אבל בקובץ שעורים ובחידושי ר' מאיר שמחה וב'אמת ליעקב' נקטו (מצד הסברא) בפשטות להפך, שאע"פ שאין מעילה בגידולין, כיון שצמחו מהאילן, ודאי הם של הקדש, שבעלות ההקדש אינה גרועה מבעלות הדיוט, שכל הצומח הרי הוא שלו ממילא (ואין צורך לקנין 'חצר' לכך). וע"ע ב'ברכת אברהם'.

תנו רבנן: הקדישן ואת"כ נתמלאו... רבי אליעזר ברבי שמעון אומר: אף מועלין במה שבתוכן... ואלא הא דתניא: הקדישן מלאין מועלין בהן ובמה שבתוכן ורבי אלעזר ברבי שמעון מחליף' — 'מחליף' מתייחס לשתי הבבות גם יחד, שראבר"ש מחליף את שני הדינים זה בזה, שברישא דעתו שמועלין במה שבתוכן, ובסיפא אין מועלין.

ויש אומרים שבאמת לשון הברייתא היתה רק 'וראבר"ש מחליף' בהתייחס על שתי הבבות, אלא כאשר הביא התלמוד הבבא הראשונה, לא היה יכול לנקוט לשון הברייתא, שלא שייך לומר 'מחליף' על בבא אחת, ונקט כפי הענין, 'כי כן דרך התלמוד, לקצר ולהאריך ולשנות בלשון כפי הצורך. וכן עיקר'. (ריטב"א)

(ע"ב) 'מתני' יחידאה היא, דתניא...' — קצת נראה דרצה לומר שלשון המשנה כמשמעו הפשוט, שמתייחס אל מימיו העומדים עתה בתוכו, מתאים רק לדעת ר' נתן, ובאמת נקט רבי לשונו במשנה אף דאין הלכה כמותו, משום דלשון זה מתפרש שפיר גם על מים העתידין לבוא (מרשותו) לבור, שאינו יכול לכלאן מעתה. וכמו שפירש רשב"ם במשנה 'מכר יונים' — שבתוכו ושבאין לתוכו' (והיינו דרך שובכו שלו, דאל"כ פשיטא), וכן אשפה וזבלה שייך גם בזבל עומד וגם בעתיד להתמלא באופן טבעי מבהמותיו של המוכר, (וכמו במשנה דמעילה המובאת לעיל ע"א מדובר על אשפה הן מלאה הן ריקנית וק"ל). וכן כוורת דבורים.

(וכן דרך המשנה לנקוט הלשון הכוללת והמתפרשת לכמה אנפי, שבוה שתי האפשרויות כלולות בה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ולמסור הדבר לאמוראים לשאת ולתת ולהכריע להלכה למעשה, יותר מאשר לנקוט לשון מצמצמת גם אם היא יותר מכוונת להלכה למעשה, דאף שהלכה כסתם משנה, מ"מ המשנה אינה 'ספר הלכה' אלא תמצית תורה שבע"פ, ואכמ"ל יותר). (בדרך טובים)

דף פ

'הלוקח פירות שובך... פירות כוורת...' — כיון שהאמהות שם, הרי זה כמוכר 'דקל לפירותיו'

שמועיל אף לדעת חכמים האומרים 'אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם'. (ריטב"א. וע"ע בנמו"י וב'אילת השחר').

'מפריח' — כלומר מגדל (כמו 'גוזלות מפריחין'), ואינו נוטלן בקטנותן לשובך אחר שלו. [והיינו כשעומד לכלות הזמן הקצוב למכירה, ובא זה ליטול הכל, דאילו מקודם לכן, לאו בשופטני עסקינן להחריב את השובך ולהפסיד פירותיו, ואין דרך המשנה לנקוט עצה טובה בעלמא. וק"ל]. (בדרך טובים)

'זיתים לקוץ' — מניח שתי גרופיות' — משמע בתוס' הרי"ד, הכוונה שמשאיר המוכר לעצמו שני ענפים כדי ליטע אותם סמוך לשורש האילן (שגומם אותו, ומשייר ממנו טפח סמוך לארץ, כמבואר בגמרא), ועל ידי כן יחליפו בדים ופארות בזמן לא רב. ויש מפרשים 'גרופיות' — אגרופין, שצריך להשאיר כשיעור שני אגרופין מגזע העץ. (ע' פיה"מ לרמב"ם. וכ"נ הריטב"א לעיקר. ועתורי"ד).

'מכאן ואילך נוטל אחת ומניח אחת' — כלומר, לא יטול שום אחת אלא אחר שמניח אחת למוכר. (דאל"כ נמצא נוטל ד' רצופין). (בדרך טובים)

'דבש בכורתו אינו יוצא מידי מאכל לעולם' — מלשון 'לעולם' מבואר שגם אם מקצה בדעתו את הדבש לדבורים — מקבל טומאה. ומה שכתב רשב"ם שמועיל יחודו, היינו דוקא לפני שהדבש נוצר, אבל לאחר שבא לעולם, שוב אינו יוצא מתורת 'אוכל' עד שייפסל מאכילת כלב. (עפ"י רמב"ן ור"ן. וכן צידד הריטב"א בחידושי ובשו"ת שלו — קעג. ע"ש).

'רבי אליעזר היא דתנן... ואינה מקבלת טומאה במקומה' — מבואר כאן שכל דבר שמחובר לקרקע, (עכ"פ כשלא היה עליו בתלוש שם 'אוכל'), אין עליו תורת 'מאכל' לענין טומאה, וכמו שכתב רש"י (בפסחים לד), שהרי קתני בברייתא שאינו לא אוכל ולא משקה. וכן משמע מלשון הרשב"ם כאן. ויש לפלפל. (עפ"י קהלות יעקב — זרעים כד; טהרות מ. ע"ש בהרחבה).

(ע"ב) 'אמר רב זביד: כגון שזב על גבי כלי מאוס' — יש מפרשים (דלא כרשב"ם), שלפי תירוץ זה, הברייתא הולכת גם בשיטת חכמים, שאפילו שהדבש בעודו בכורתו מקבל טומאה, אם זב על כלי מאוס ושוב אינו ראוי לאכילת אדם — לא יקבל טומאה. ואכן כך היא שיטת הרמב"ם (טומאת אוכלין ב, יד יח), שכל שהאוכל או המשקה לא נטמא, ונפסל מאכילת אדם, אפילו ראוי לכלב — שוב אינו מקבל טומאה, ורק אם כבר נטמא, לא נטהר מטומאתו אלא כשנפסל לאכילת כלב. (כך פרש הסוגיא ב'משמרות כהונה' אליבא דהרמב"ם והרמ"ה. וכ"כ בחידושי ר' מאיר שמחה, ע"ש. ואולם החזו"א (טבו"י ד, יא) כתב, שאף הרמב"ם לא דיבר אלא כשנפסד לגמרי מאכילת אדם, אבל אם נפסל באופן שאינו עומד לאכילה (בסתמא, אבל אם חישב לאכלו — מטמא, כדאיתא בתוספתא) — מקבל טומאה. ולכן הרמב"ם השמיט ברייתא זו, שאי אפשר להעמידה כרבנן אפילו לשיטתו).

'תניא כוותיה דרב כהנא...' — דאילו מרבנן דר' אליעזר לעיל אין ראייה, שאפשר לפרש דמיירו במחשבה. וק"ל. (בדרך טובים)

'אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה. ר' יהודה אומר: כדרכו אסור, אלא מגביה י' טפחים...' — הרמב"ם פסק כר' יהודה. ואפשר שהוא סובר שר' יהודה לא בא לחלוק אלא לפרש. (כסף משנה — שמיטה ויובל א, כב.

א. וע"ש בפי' הרדב"ז שכתב, לפי שמסתבר טעמו של ר' יהודה. או אפשר שהיה לרבנו גילוי ממקום אחר שהלכה כר' יהודה. עד כאן מהרדב"ז.

(ומצינו בדברי הראשונים שכתבו כעין זה, לנטות מכללי הפסק מפני שמסתבר כדעה החולקת. וכבר תמחו על כך כיצד ניתן להכריע בסברא בפלוגתא דתנאי ואמוראי — ע' בזה במש"כ הרדב"ז ב'לשונות הרמב"ם' — יא. וע': רא"ש ריש ביצה ובק"נ שם; רא"ש ב"מ ה; ר"ן — כתובות מ. (במתני' יתומה שנתארסה, בשם הרמב"ן, שהכריע בפלוגתא בירור' מכה הסברות); שו"ת הרשב"א ח"א תרפח; ב"י וב"ח או"ח רכד; מהר"ן חיות גטין יט. וראה בחו"א כתובות עז, יב; חו"מ ליקוטים כ, לוף ה; בכורות כה, יד; יבמות קלד, ב. וע"ע במובא בבכורות ל:ט).

ואפשר עוד, לפמש"כ רשב"ם שלדעת ת"ק יש שיעור אחר, כגון מג' ולמעלה, א"כ י"ל שמסוגיתנו מבואר שנקטו לעיקר כר' יהודה, מדלא תרצו שתנא דברייתא ס"ל כת"ק ולדעתו ג"ט מועיל, פחות מכאן — מזיק. אלא מוכח משום שרצו לישב אליבא דהלכתא, כר' יהודה. וע' מהרש"א. ואולם שאר הראשונים פרשו שלת"ק אסור לעולם, ודלא כרשב"ם.

ב. בענין זומר בשאר אילנות (מלבד גפן) בשביעית, אם הוא אסור תורה, כמשמעות דברי הרשב"ם כאן — ע' חו"א שביעית יט, יד כו, א ובמה שהעיר ע"ד בשו"ת שבט הלוי ח"ג קנח. וע"ע באיה"ש).

'אמר אביי: ג' טפחים מעלי לה, מעם הארץ הוא דקשי לה, מכאן ואילך לא מקשי קשי לה ולא עלויי מעלי לה, גבי שביעית...' — הר"י בן מגאש (מובא ברמב"ן ובר"ן) פרש (דלא כרשב"ם ותוס' ושאר שפרשו שהכוונה ספק מועיל ספק מוזיק), כמשמעות הפשוטה, שאינו לא מועיל ולא מוזיק, ואעפ"כ גזר ר' יהודה שלא יקצוץ באופן זה, אטו קציצה באופן המועיל, ולכך לא התיר אלא כשהקציצה מזוקת לאילן. (וצ"ל שלענין מקח וממכר, אע"פ שאין הקציצה מוזיקה, דעת המוכר לקצוץ באופן המועיל אילן).

עיונים חדשים

'אמר אביי: לא צריכא אלא לאותן שתי חלות. רבא אמר: רבי אליעזר היא...' — 'לאותן שתי חלות' — משמע המסויימות וניכרות במקומן, וכמש"כ רשב"ם בשם ר"ח דהיינו החיצונות, (שהם מסתמא הגרועות, כי ראשון ראשון משובח, כמו בנהלים). ולכן קרינן בהו במיוחד 'בכוורתו', שהרי אינם יוצאים מן הכוורת לעולם. ולדעת התוס' (בד"ה דבש), בחלות אחרות שלא נועדו מתחילתן לכך וירד שם אוכל עליהן, אפילו הקצאה מפורשת לדבורים לא תועיל להפקיען, אולם הרשב"ם סבור דאם פירש שרוצה לתת אחרות במקום אלו השניים, שפיר דמי, ובלבד שיהא שתיים ולא יותר. (ובזה ניחא דנקט אביי שתי חלות בדבריו ולא אמר סתם 'לחלות המוקצות לדבורים'. אמנם מה דנקט אותן הוא לאו דוקא אלא לומר דבאלו (החיצונות) אף הקצאה אין צריך וק"ל).

ויתכן שגם להרשב"ם תועיל ההקצאה רק כשנעשתה מראש בטרם נוצר הדבש, (כ"כ כמה ראשונים), ולפי"ז לא פליג ע"ד התוס' דבזה מסתמא מודו גם הם. אמנם אפשר דלדעתו אף אח"כ תועיל ההקצאה המחליפה, ואף דאוכל גמור אינו נפקע מתורת קבלת טומאה במחשבה, הכא שאני דכל הדבש משועבד לאותן שתי חלות, (וכענין שאסור לאדם לאכול עד שיאכיל לבהמתו), וכל עוד לא נסתיימו, הרי כל הדבש נועד לדבורים

כמו שהוא בטבע בטרם היות אדם על הארץ, ורק ע"י טיפולו במ כהוגן רשאי למשול בהם וליטול לעצמו, כענין שנאמר לנו ביציאתו מן התיבה. וע"כ לא שייך לומר כאן 'אין ברירה בדאורייתא'.
 [ולולא דמסתפינא הוה אמינא (לפי כל זה), דאביי ורבא פליגי בפלוגתא דהרשב"ם ותוס', דלאביי מועילה הקצאה להחליף, ולכן כל עוד לא החליט הרי כל הדבש אינו לא אוכל ולא משקה משום השעבוד לאותן שתי חלות. ורב כהנא דיבר בכל הדבש כשכבר הפריש השתים. ולרבא, החיצונות מופרשות ועומדות ולא מהני חילופין (כהתוס'), ולכן דוחק בעיניו להעמיד הברייתא רק באותן השתים. וק"ל.

וניחא בזה דיש נפק"מ להלכה בין אביי ורבא, ולכן האריכו בש"ס בקושיות ותירוצים, דאם שניהם מסכימים לדינא, למה לנו לטרוח בפלוגתתם על משמעות הברייתא בלבד. (ומש"כ רשב"ם דלרבא תיקשי לרב כהנא, אינו מספיק, דמאן יימר לן שלא יסכים רבא בפירוש אביי במקום שלא ניתן להעמיד בד"א, וכזה קשה בכלל למה הוצרכו לדחוק אליביה נימא דמודה לאוקימתא דאביי במקום שא"א בל"ז). ולהאמור הדיון להלכה למעשה. ואגב, גם בלא דברינו הנ"ל אפשר להמציא מחלוקת ולומר דלרבא שתי החלות אינן מסוימות מתחילתן (דלא כפי' ר"ח) והקצאה מפורשת ג"כ לא תועיל, לכן גם הן טמאות במקומם. ופשוט. וכנראה כן מדברי הרמב"ם שלא הביא דין שתי חלות. (בדרך טיבים)

— ע' במצוין בסוטה ח שבכל מקום שנאמרו שתי דרכים בישוב משנה או ברייתא, דרך אחת של העמדה באוקימתא ודרך אחרת בהעמדה בדעות תנאים מסוימות, העמיד אביי באוקימתא ורבא במחלוקת תנאים.

דף פא

(ע"ב) 'מאי טעמא דר' מאיר באילן אחד ומ"ט דרבנן בשני אילנות?...' — משמע שלדעת חכמים, באילן אחד אינו מביא כלל, שודאי אין לו קרקע. וכן מפורש בירושלמי. (וכן פסק הרמב"ם). (עפ"י ספ"י משנה — בכורים ב, יג. וכתב לדייק כן גם מלשון המשניות).

'דלמא ר"מ באילן אחד ספוקי מספקא ליה ורבנן בשני אילנות ספוקי מספקא להו' — האחרונים ז"ל עמדו על השאלה, כיון שנפסק הדין להעמיד הקרקע ברשות המוכר, שוב אין ללוקח קרקע ומדוע חייב בהבאת ביכורים. ויש שכתבו, לפי שחזקת מר"ק אינה מכריעה את הדין בודאות, אלא שמספק נשאר הקרקע אצל המוכר, ועדיין הספק קיים שמא היא של הקונה. ויש מי שכתב שדין 'המע"ה' אינו נפסק אלא כאשר באה לפנינו שאלה מעשית, וכאן כל עוד האילן קיים, ואין לו נפקותא בבעלות הקרקע — עדיין נשאר ספק. ויש שהסבירו בדרכים אחרות. — ע': שו"ת חמדת שלמה (ובתשובת בעל ה'נתיבות' שם) — א ב; שערי ישר שער ה, פ'קיס ו ח יד; חידושי הגרנ"ט — ב"ב קעז; זכר יצחק ח"א לא (א); שם נד; שו"ת אחיעזר ח"א כ, ט; חידושי ר' מאיר שמחה מדווינסק; קובץ הערות יבמות תרעט-תרפ; חזון איש — אה"ע לט, ג; קהלות יעקב ב"מ יא; יומא ג; בכורות ג; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רב וח"ג כג (ושם האריך בבור דברי הרמב"ן (לעיל כו) דחיוב ביכורים בקונה שני אילנות — מדרבנן).

הנה עוד דברים בענין זה:

'צ"ע דניזיל בתר חזקת מרא קמא. והנה דנו האחרונים (קונטרס הספקות ועוד) אי חזקת מ"ק היא מדין חזקה דמעיקרא או מדין המע"ה. ואם היא מדין חזקה דמעיקרא יש אומרים דחזקה דמעיקרא לא מכרעא בספיקא דדינא, הואיל והחזקה פרטית והספק כללי, ואם הוא מדין המע"ה אם כן אינו